

Л. І. Синявська

КОНЦЕПЦІЯ ОСОБИСТОСТІ В ДРАМАТУРГІЇ ВОЛОДИМИРА ВИННИЧЕНКА ТА ЛЕСІ УКРАЇНКИ (До постанови проблеми)

Проблема становлення особистості шляхом переборення моральних конфліктів і колізій сучасності – це одна із основних проблем, яку намагаються прояснити і освоїти різні науки: медицина, соціологія, філософія, антропологія, література та інші.

В літературі ця проблема становлення особистості представлена концепцією особистості, яка є свого роду центром, від якого виходять і куди повертаються всі основні елементи літературного твору, віддзеркалюються суспільні процеси, бо особистість – це динаміка взаємозв'язків загальнолюдського, особистісного, суспільного. Адже тільки в постійному і активному взаємозв'язку людини з світом – природою і суспільством – відбувається її індивідуальний розвиток. Це твердження дає право говорити про систему «людина і світ» як про відкриту систему, де людина є мікроскосом, що відображає макроскос. В центрі системи знаходиться комплекс рис, здібностей особистості, які врешті-решт створюють індивідуальність, яка не тільки взаємодіє з світом (відкритість), а й репрезентує своїми сталими рисами і якостями себе в цьому світі (закритість). Тобто, індивідуальність представляє людину як відкриту і закриту систему одночасно.

Недарма В. М. Бехтерев писав: «...мир строится в форме замкнутых систем, представляя собой особые индивидуальности. Каждая индивидуальность может быть раз-

личной сложности, но она представляет всегда определенную гармонию частей и обладает своей формой и своей относительной устойчивостью системы. Гармония частей есть основа индивидуальности», [1, 26]. Це розуміння людини як закритої і відкритої системи у взаємозв'язку зі світом властиве не тільки психології, а й літературознавству, бо характер будь-якої літератури визначається в першу чергу концепцією «людина і світ», що лежить в її основі. У різні часи та в різних соціальних умовах концепція «людина і світ» набувала нових якостей та властивостей. І чим оригінальніше і яскравіше ця концепція проявляється в художньому творі, тим багатограннішим і змістовнішим є його зміст, тим більшу силу впливу на читача має він.

В літературі кінця ХІХ – початку ХХ ст. суттєвою ознакою взаємин особистості із світом було прагнення розірвати коло традиційних для реалістичної літератури ознак. Те, що здавалося органічним часу ще вчора (тлумачення людини як частки суспільства), вже здалось зайве вузьким. Йшла нова хвиля переорієнтування – людство вступало у ХХ ст. Пануюча система матеріалістичного світосприйняття віддавала позиції ідеалістичним напрямкам. Людина, вже освічена про технічний прогрес, виборювала право співвіднести ці знання з простором таємного. Знов зростає інтерес літератури до людської індивідуальності. Він відкрив простір для вияву безлічі характерів, що формуються під впливом різних обставин і суб'єктивних причин.

Психологічна самотність, неповторність кожного образу, що часто є загадкою, таємницею людського «я», в результаті художнього осмислення перетворюється на широке типологічне узагальнення етичного плану. Ця етична типологія будується на основі вияву моральних орієнтацій особистості, тому вона відносно незалежна від соціального статусу особистості. В центрі її уваги психологічний світ особистості, індивідуальний характер з усіма його складностями і протиріччями. Типовою стає особистість, що пов'язана не тільки з сьогоденням, а й з майбутнім, не тільки з соціумом, але й з космосом. У цьому разі є закономірним, що саме в літературі кінця ХІХ – початку ХХ

ст. були створені образи людей, що стверджують ідеал майбутнього в різних історичних обставинах. Та поряд з цим були написані і твори, в центрі яких знаходиться особистість з неусвідомленим, до кінця не визначеним ідеалом. Хаос як космос стає сюжетом таких творів, герої у цьому разі – людина дуже суперечлива і найчастіше навіть розчавлена обставинами.

Не всі люди однаково легко встають на позиції активного ставлення до життя, опираються злу і насиллю. Звертаючись до складного духовного світу особистості, автор шукає причини протиріч своїх героїв, і в цьому разі особистість завжди розглядається не тільки у взаємозв'язку з історичною епохою, суспільними відносинами, а й відносно зрозумілої долі, власних переконань і цінностей. Все це дає нам підставу для дослідження концепції особистості в філософському, соціальному, морально-етичному аспекті, що і включає особистість у систему «людина і світ».

Можна впевнено сказати, що кінця XIX – початку XX ст. належить до тих історичних періодів, коли нова концепція людини, а значить і новий світогляд диктувалися самою історичною ситуацією, але ще не склалися остаточно, бо «...проблема людини, особистості активно виходить на перший план філософських, психологічних, соціологічних і естетичних досліджень», – зауважує Б. Г. Ананьїв, – «подібного багатства підходів до вивчення людини ще ніколи не знала історія науки» [2, 49].

Сучасна філософія, соціологія, психологія прагнуть розрізнити поняття «людина», «індивід», «індивідуальність», «особистість» та інші.

У звичайному слововживанні, а також у літературознавчій практиці ці поняття майже не диференціюються, однак філософська свідомість заради осягнення сутностей вимагає розрізненнь, градацій та ієрархій. Отже, зробимо підсумки:

1) «...людина – найширше поняття для позначення найвищого продукту природи й історії» [3, 21].

2) «Індивід (від латинського «неділимий») – одиничний представник людського роду, окремо взята людина безвід-

носно до її реальних антропологічних і соціальних особливостей».

3) «Індивідуальність – неповторний, самобутній спосіб буття конкретної особистості як суб'єкта самостійної діяльності, індивідуальна форма суспільного життя людини. Індивідуальність – це єдність унікальних і універсальних рис людини, цілісна система, що формується в процесі діалектичної взаємодії його якостей – загальних, типічних (загальнолюдських, природних, соціальних властивостей), особливих (конкретно-історичних, формаційних) і одиничних (неповторних фізичних і духовно-психологічних характеристик)».

4) «Особистість – людський індивід в аспекті його соціальних якостей, що формуються в процесі історично-конкретних видів діяльності і суспільних відносин. Особистість – це динамічна, відносно стійка цілісна система інтелектуальних, соціально-культурних, морально-вольових якостей людини, що виражені в індивідуальних особливостях його свідомості і діяльності.

Внутрішня суть особистості, її суб'єктивний світ – це не результат механічного впровадження в її свідомість багатообразних зовнішніх впливів, а підсумок тої внутрішньої роботи самої особистості, в процесі якої зовнішнє, проходячи через суб'єктивність особистості, перероблюється, освоюється і використовується нею в практичній діяльності» [4, 157-158].

Отже, в вивченні людини як особистості окремо виділимо такі аспекти:

1) Статус особистості (тобто її положення в суспільстві, економічне, політичне, правове);

2) суспільні функції, які виконує особистість в залежності від положення, історичної епохи в формі різних ролей;

(До речі, з цією суспільною функцією пов'язана в літературі проблема обличчя і маски, особистості і ролі, суспільства «масок», дволикості, розщепленості кожної особистості, що веде до неадекватного і різнопланового сприйняття світу і себе в цьому світі);

3) мотивація поведінки особистості, її діяльності в залежності від мети і цінностей, що складають основу

внутрішнього світу людини, світосприйняття і всю сукупність зв'язків особистості зі світом.

Поєднання цих аспектів в єдине ціле і дає «поняття особистості, що означає цілісну людину в єдності її індивідуальних здібностей і виконуваних нею соціальних функцій (ролей)... Особистість соціальна, оскільки всі її ролі і її самосвідомість – продукт суспільного розвитку». 5, 196].

Таким чином, з певністю можна стверджувати, що концепція особистості в українській літературі кінця XIX – початку XX ст. репрезентує собою рівень буття, свідомості і самоусвідомлення кількох поколінь, бо приналежність особистості до певного покоління, а через нього до нації – одна з характерних ознак особистості.

Саме в цей час в українській літературі, в науковій думці взагалі дуже популярною і актуальною проблемою постає питання національної ідентичності, усвідомлення і розуміння серед інших народів.

Чи не першою про сприйняття себе і свого народу не як вихованців російської чи західноєвропейської, передусім німецької культури сказала Леся Українка у листі до М. Драгоманова: «...ми відкинули назву «українофіли», а звемось просто українці, бо ми такими єсьмо, окрім всякого «фільства» [6, 86].

Отже, констатуємо, що найпринциповішою ознакою філософських та естетичних пошуків українців к. XIX – п. XX ст. було прагнення усвідомити себе як особистість у її національних витоках.

Визначимо ще одну принципovu рису. У період, про який йдеться, поступово формується поняття сенсуальності української психології. Багато хто звертається до народного сприйняття цієї проблеми.

Як бачимо, в літературі к. XIX – п. XX ст. проблема особистості в її національному контексті набуває особливої актуальності і злободенності. У запропонованій концепції особистості української літератури кінця XIX – початку XX ст. доречним буде питання про те, як в рамках цієї концепції вирішується проблема ментальності. Ментальність розглядається як глибинний рівень колективної та індивідуальної свідомості, що включає підсвідоме як «сукупність готовностей, установок, нахилів індивіда чи

соціальної групи діяти, мислити, відчувати і сприймати світ певним чином формується через традиції, культуру, соціальні структури і все середовище буття людини і сама, в свою чергу, її формує, виступаючи свідомістю, що породжується складновідокремлюваним джерелом культурно-історичної динаміки» [7, 41].

Отже, ментальність сприймається і трактується як психічний склад характеру суспільної групи, народу, нації, тобто як національна психологія. Що ж може стати філософським фундаментом пошуків?

Про сприйняття людини як національної індивідуальності писав М. Бердяєв у роботі «Національність і людство». «Людина входить у людство через національну індивідуальність як людина індивідуальна, а не абстрактна, як росіянин, француз, німець, англієць. Національна людина щось більше, а не менше, ніж просто людина, у ній є і родові риси людини взагалі, і риси індивідуально-національні» [8, 13].

Гадаємо, що доречним у нашій праці можуть бути роботи М. Мамардашвілі, який цінував особистість перш за все національну, але бачив у людині спочатку «громадянина світу», а потім національну приналежність. Він стверджує, що знищення в нації особистісних елементів особистостей, котрі позанаціональні, приведе до того, що кращі риси нації просто зникнуть. Ця думка М. Мамардашвілі перегукується з твердженням Д. Донцова про формування «будівничої, правлячої касты» [9, 16]. Та правнича будівнича каста, що була у нас за часів Київської Русі втратила основні свої чесноти, які визначались ще еллінськими філософами – благородність, мужність, розум, – і перетворилася з правлячої на підвладну касту. Саме у відсутності правлячої касты «луччих людей» і вбачає Д. Донцов причину бездержавності і залежності України. Відсутність яскравих особистостей, непересічних індивідуальностей дали довгі роки застою національного життя, породили дух покори і приспосібництва, направленість енергії часто не на зовнішні змагання, а на власне самосприйняття.

Виходячи з цього, різні дослідники намагалися вже не раз виділити основні риси української вдачі, які визначають національний характер і менталітет. Головні ознаки

української психіки вчені розглядають у площині 5-ти основоположних для дослідження будь-якого національного характеру аспектів – расового, геопсихічного, історичного, соціопсихічного, культуроморфічного, психологічного.

До найприкметніших рис української психіки зараховується, зокрема, емоційність, що виявляється в схильності до інтуїтивно-споглядальної почуттєвості, що домінує над раціональним, логічним. Така особистість випливає із своєрідної національної філософії, що сягає своїми початками творчості Сковороди та Шевченка, оформлюючись у відомому науковому трактаті П. Юркевича. Перевага інтуїтивного начала складає підґрунтя для формування тези про своєрідну епікурейську філософію українця, найяскравішим виразником якої став Є. Маланюк. Саме ця ознака «...спостерігально-пасивної вдачі епікуреїзованої природними багатствами (землі і підсоння) філософа-хлібороба, нехить до мужеськості і меча, замкнута-евклідівський егоїзм і провінціальний егоцентризм хуторянського світовідчуття» [10, 15], на думку критика, означають певну відсутність у психіці українця міцної державотворчої потреби. Останні дві ознаки – «замкнута-евклідівський егоїзм і провінціальний егоцентризм хуторянського світовідчуття» – як складові своєрідного «еллінського комплексу» в національному характері Є. Маланюк та інші дослідники (Шлемкевич, І. Мірчук, Д. Донцов) розглядають у площині ще однієї відмінної для української психіки риси (поруч із кордоцентричністю та пасивним епікурейством) – індивідуалізму.

Ця риса, як і перші дві, розглядаються у різноспрямованій площині як позитивних так і негативних відтінків національного характеру. Точніше, в емоційно-почуттєвій, споглядально-врівноваженій, індивідуалістичній вдачі українця в залежності від переваги тієї чи іншої риси в ту чи іншу історичну епоху вчені вбачають рухливу психічну структуру, що здатна іноді формувати непрогнозовані ситуації. Щодо риси індивідуалізму, то вона найяскравіше проявляється у певному спротиві проти будь-якої влади, яка швидше розуміється як система насильства над людиною, аніж як підкорення загальному закону і порядку.

Індивідуалізм як риса веде людину або до високих ідеалів свободи, або нівелює індивідуальність до рівня раба чи замиленого красою краєвида егоїста. Індивідуалізм як провідна і визначальна риса характеру дає також і тип індивідуальності, особливо творчої і непересічної, яка розп'ята на хресті суперечностей між духовною та почуттєвою сферою, між активним та споглядальним осмисленням дійсності.

Саме кордоцентричність та пасивний епікуреїзм разом з індивідуалізмом створюють архетип української вільної особистості. Архетип вільної особистості разом з іншими архетипними структурами (антропоцентризмом, кордоном, межею «українського поля», розумінням природи як материнського родового начала, визначенням Слова як Логоса, моделі світу, навіть міфу) національного менталітету дають виразну характеристику самобутності нації. Але це ще не означає, що архетипи затверджують етнічну винятковість, бо національний менталітет, крім архетипного пласти, включає і переробку світового досвіду, трансформацію чужих ідей на власний ґрунт. Всі ці обумовлені історично, етнографічно, естетично риси української вдачі дійсно становлять колективний портрет українця. Але, якщо звернутись до тих, хто становить гордість нації, то їхні особистості дають нам інше уявлення про вдачу та мрії українців.

Отже, найкращі представники нашої держави завжди несли в собі те, про що тільки мріялось всій нації. З цього приводу наголошуємо: не стільки колективний розум, скільки індивідуальні пошуки духовновеликої людини демонструють нам прагнення зробити крок від традиційного до нового. У цьому шуканні та рішеннях завжди криється те, що потім і визначає особистість (згадаємо постаті Г. Сковороди, І. Котляревського, Т. Шевченка).

Виникає питання, як аналізувати особистість та прояви індивідуальної думки?

Якщо за традиціями детермінізму, то треба говорити про вплив політико-економічного фактору на мислення та вчинки людини. Без цього не обійтись, але, мабуть, треба врахувати і стихійно-індивідуальні прояви характеру. Про це матеріалізм мовчить, але цю проблему досить доскона-

до вивчають ідеалісти всіх напрямків (Ніцше, німецькі романтики, К. Юнг).

Спробуємо скористуватися висновками і зробити крок далі.

Плюралізм полягає у тому, щоб діалектично використати плідні здобутки різних наук та систем аналізу.

Особливий інтерес у нас щодо проблеми викликають праці К. Ясперса, Х. Ортега-і-Гассета, М. Хайдеггера. Вони розробили та глибоко прокоментували такі поняття щодо «ситуація-особистість».

а) Окреслення простору, в якому слід ставити і вирішувати питання про сутність людської свободи, зміст моральної відповідальності, вибору, вчинку, морального суду та вини;

б) осмислення глибоких потрясінь, що спіткали сучасну цивілізацію;

в) виявлення напрямків полеміки з прогресистсько-оптимістичними істористськими концепціями історії;

Ситуаційний підхід в екзистенціалізмі постає як притаманна даній традиції філософська методологія пошуку основ справжньої історичності. В зв'язку з цим формулюються (явно чи неявно) такі риси ситуаційного підходу: а) постулюється факт знаходження людини в межах історично визначеної ситуації; б) одночасно показано, що тільки в ситуаційно обмеженій точці свого перебування у світі людина здатна здійснити акт трансценденції, вийти до більш глибоких шарів буття, пробитись до Сенсу історії, вступити в спілкування з Абсолютом» [11, 8].

Різні філософи, мислителі застосовували різні особливості, орієнтації ситуаційного підходу. Для Ясперса це пошук засад справжньої історичності, духовних і смислових її глибин. «Духовна ситуація часу», а Ортега-і-Гассет використовує його, щоб пробитися до феномену життя (в значенні біографії), М. Хайдеггер дає онтологічну інтерпретацію людського буття як «буття-в-світі», як «тут-ось-буття». Для Ж. П. – Сартра людська ситуація існує поза детермінізмом, «поза» такою об'єктивністю думки, на котрі міг би спиратися, формуючи себе.

Екзистенціалізм врешті-решт і сформулював ситуаційну проблематику перш за все як умонастрій, що впливає з

осмислення суспільної кризи (тут важлива передусім культура подолання «пограничних ситуацій»).

Таким чином, ситуаційно-історичний підхід дозволяє таки прояснити мотив особистої відповідальності в житті індивідуума.

Саме тому в історіографії найважливішу роль відіграє біографія конкретної людини, а в художній творчості – категорія образу.

Оголосивши за мету вивчення проблеми національного менталітету у літературі, маємо за необхідне звернутися до творчих та філософських пошуків саме митців. Злет слов'янських культур межі ХІХ – початку ХХ ст. був обумовлений дійсно демократичними мріями про волю і самоврядування, великою повагою до конкретної людини («гвинтики історії» будуть значно пізніше). Ці часи означаються гострим відчуттям «межі», в такі періоди актуалізуються історичні, етичні протиріччя, а тому зростає значення особистості, індивідуального протистояння кризи.

З найбільшою силою пошуки, вагання, надії, спосіб протистояння дійсності, «межі» та «зламу» двох епох відбивають твори Лесі Українки та Володимира Винниченка. Перша уособлює світ демократичних сподівань, революційних змін, Винниченко розраховує на індивідуальний бунт.

Не будемо наголошувати на тому, що Л. Українка і В. Винниченко дають нам можливість говорити про національне українське сприйняття доби (це не потребує доказів), наголосимо на іншому: свідомим об'єктом нашого вивчення стала драматургія Лесі Українки і Володимира Винниченка. Чому саме цей матеріал?

І Леся Українка, і Володимир Винниченко були особистостями, чий поривання, діяльність (може, не завжди результативна), подальші роздуми були спрямовані на реалізацію ідеї української державності, хоч розуміли вони цю ідею по-різному. Про вплив Лесині особистості на оточення, прийдешні покоління, дослідники писали неодноразово (І. Франко, Л. Дем'янівська, Тудор). Її окремішність і особливе значення в українській літературі визнавали і офіційне літературознавство, і діячі діаспори. Лесею Українкою заслужено ставили поряд з Т. Шевчен-

ком, алже значення її як особистості та митця і до цього часу викликає велику повагу.

Досить популярною і відомою особистістю на той час був і молодий В. Винниченко, те ленінське «бр-ррр», «ахінся», «срунда», висловлені в листі до І. Арманд, на довгі десятиліття зробили ім'я В. Винниченка безславним і забутим.

Але ж наприкінці XIX ст. твори В. Винниченка викликали живі суперечки на сторінках газет і журналів (згадаймо 2-річну полеміку на сторінках журналу «Українська хата» і газети «Рада»). Його ім'я було відомим як українській, так і російській читацькій аудиторії, революційні переконання і активна політична діяльність цієї людини привертала до його особистості жвавий інтерес. Як бачимо, його ім'я було теж досить відомим, а літературна спадщина досить вагома. Автор 14 романів, більше 100 оповідань, 23 драматичних творів, цілої низки публіцистичних статей, щоденника, понад 100 картин не міг бути непомітним в українській літературі того часу. Свою літературну роботу Володимир Винниченко поєднував з політичною боротьбою, за що зазнав ув'язнення, еміграції, шельмування, заборони творчості на Батьківщині. Про його значення як громадянина і літературного діяча, про вагу його особистості добре сказано в публікації нью-йоркського часопису «Громадський голос» (1951 р., 1 квітня) «Над свіжою могилою Винниченка», де авторка твердить, що він «...був постаттю, яка кермувала духовною формацією цілого покоління, була відомим речником поступової й народної ідеї».

Громадянські та творчі особистості Лесі Українки і Володимира Винниченка можуть співвідноситись хоча б тому, що саме ці митці та громадяни мали великий вплив на своїх співвітчизників, їхня творча спадщина сприймається зараз як така, що мала домінуючий вплив на мистецькі пошуки України межі XIX та XX ст. Наголосимо також, що саме у своїх драматичних творах Леся Українка і Володимир Винниченко демонструють типові риси « нової особистості » та концепцію « нової » драми. Отже, концепція особистості у творчості обох митців цього часу набуває і « нової » форми зображення життя. Дійсно, як драми Лесі Українки, так і драми Володимира Винниченка зда-

ються ближчими не до зразків української класичної традиції, а до західноєвропейської так званої нової драми, а мистецькі уявлення Винниченка схожі до думок Гауптмана про драму « як форму мислення », про її « джерело » як про « я », поділене на 2, 3, 4, 5 і більше частин », чи А. Стріндберга, переконаного, що « в кожній людині на всі вчинки є свої причини », і що кожна з діючих сил впевнена в своїй справедливості. [12].

Багатьма зразками « драми маси » чи то « суспільної драми » в повному значенні цього терміну відрізняється драматургія останніх 10-літь XIX ст. Саме до неї підійшла Л. Українка як митець і як літературний критик. Вона створює п'єси неоромантичного напрямку, в яких « ...стремитися освободити личность в самой толпе, расширить ее права, дать ей возможность находить себе подобных или, если она исключительна и при том активна, дать ей случай возвышаться к своему уровню других, а не понижаться до их уровня, не быть в альтернативе вечного, нравственного одиночества или нравственной казармы » [13, 237].

Цей інтерес до особистості, індивідуальності непересічної і мужньої реалізовувався поетесою у досить-таки різноплановому ряді літературних персонажів: Прометей, Кассандра, Одержима, Міріам, Мавка.

Вагомий і ще мало вивчений внесок В. Винниченка в українську драматургію. За 23 роки творчості Винниченком створено понад 25 п'єс, в яких освоєно нові теми і проблеми, мало або зовсім не представлені в українській драматургії. Ї це відзначали в своїх роботах, характеризуючи творчість В. Винниченка, М. Вороний, Л. Українка, Ю. Смолич. Останній так писав про значення драматургії В. Винниченка: « Значення цього драматурга для українського театрального мистецтва таке велике, що, не перебільшуючи, можна говорити про його командну роль в цьому великому етапі українського театру. « Європеїзація », « європейський театр ». « вихід українського театру на світову арену » – ці... вислови зв'язуються, звичайно, насамперед з ім'ям Володимира Винниченка » [14, 26].

Ця новизна будови і характеру драми, яку виділяє Ю. Смолич, будується і на новій концепції особистості. Винниченко розглядає основний конфлікт драми як конфлікт внутрішньо-особистісний. Автор намагається

охарактеризувати природу сприйняття особистістю свого світогляду і самої себе, організацію всіх окремих життєвих почувань в контексті цілісного буття – особистості в світі. У своїх драмах Винниченко ставить питання особистості: хто вона, людина, індивід, індивідуаліст, чи необхідний елемент для добре відпрацьованої системи? Це не просто риторичне запитання, болюче питання автора і героїв, які з'ясовують його шляхом експериментів, або душевних страждань чи потрясінь.

Як бачимо, проблема особистості, при тому непересічної, виняткової, активної, була провідною як у творчості Лесі Українки, так і Володимира Винниченка. І саме драматургія, яка завжди демонструє нам людину у сукупності найтрагічніших протиріч, у ситуації історичної «межі» могла відбити процеси, що дратували мозок та серце сучасників. Оглядаючи зараз те, що було створено Винниченком та Лесею Українкою, ще раз підкреслимо й те, що саме вони створювали новий «авторський сенс» [15, 68].

Аналізуючи творчість Винниченка та Лесі Українки констатуємо й той факт, що ми не можемо не враховувати філософські пошуки XIX ст. Хоча б тому, що обидва – і Леся, і Винниченко – філософічні за природою обдарувань і в своєму житті та діяльності завжди зверталися до філософської думки багатьох століть. Відгуки кризи європейського позитивізму, безумовно, присутні у їхній системі світогляду.

Починаючи свій шлях у мистецтві матеріалістами, наприкінці XIX ст. обидва активно цікавляться ірраціональним. Психологія все глибше проникала у глибини людської підсвідомості, переглядалася традиційна мораль, де багато чого просто заперечувалось, у літературах Західної Європи розвивався модернізм. Саме в такому контексті філософія Ф. Ніцше була дуже до речі. З філософії Ф. Ніцше, що звеличував сильну особистість, починався новий обрій сподівань Винниченка. Під впливом Ф. Ніцше, як говорив Т. Манн, «...сформувалося духовне життя цілої епохи» [16, 350]. Саме впливом філософії Ніцше пояснюється поява в європейській художній літературі взагалі, а в українській зокрема певного типу героя – індивідуаліста, сильної особистості, «над-людини». Цей ніцшеанський

індивідуалізм справді був сутністю і Винниченкових героїв. Той самий, який передбачає протиставлення особи – суспільству, моральною орієнтацією якого є «...егоїзм, що нерідко опирається на критерії утилітаризму чи гедонізму і в крайніх формах призводить до анархізму, цинізму і нігілізму» [17, 106-107]. Той самий, який визнає абсолютні права особистості, її свободу і незалежність від суспільства та держави [18, 260-262].

Ця «течія індивідуалізму» набрала сили як у філософії, так і в літературі.

Усвідомлення самоцінності кожної особистості постало як протизвага модному тоді соціалістичному «ми». В цій дилемі між «я-ми» і Лесею Українкою, і Володимир Винниченко стали на сторону особистісного «я». Ця спільність їх життєвої і творчої позиції дала у їх творчості чини сильних особистостей, які, проте, різні, бо різними були самі митці, різнилися й філософське підґрунтя їхніх творів.

Література

1. Бехтерев В. М. Общие основы рефлексологии человека. - Изд. 3-е. - М., 1926 - 416 с.
2. Ананьев Б. Г. О проблемах современного человекознания. М., 1974. - 380 с.
3. Фащенко В. В. Характери і ситуації // Вибрані статті. - К., 1988. - 373 с.
4. Личность // Философский словарь. М., 1991. - С. 157-158
5. Личность в философии и социологии. / Философская энциклопедия. - М., 1964. - Т.3-С. 196-197
6. Українка Леся. Лист до Драгоманова. 17 березня 1891 р. / Зібрання творів: У 12 т. - К., 1978. - Т. 10. - С. 86-88.
7. Нарівська В. Д. Національний характер в українській прозі 50-70 р. XX ст. - Дніпропетровськ, 1994- 316 с.
8. Бердяєв М. Національність і людство. // Сучасність. - 1993. - №1 - С. 154-157.
9. Донцов Д. Дух нашої давнини. - Дрогобич, 1996. - 341 с.
10. Маланюк Євген. Книга спостережень. - К., 1995 - 236 с.

11. Голубович І. В. Методологічні проблеми ситуаційного підходу та його застосування в сучасних гуманітарних дослідженнях. Автореферат дис. філософ. наук. — Одеса, 1997. — 17с.

12. Аникст А. А. История учений о драме: История драмы на Западе во II половине XIX в. — М., 1988. — 310 с.

13. Українка Леся. Новейшая общественная драма. \ Зібрання творів: У 12 т. Т. 8. — К. : Наукова думка, 1978. — С. 253-285.

14. Смолич Ю. Нові п'єси Винниченка // Критика. — 1927. — № 4. — С. 26-30.

15. Малахов В. С. Гадамер / Современная западная философия. Словарь. — М., 1991. — С. 366-380.

16. Манн Т. Философия Ницше в свете нашего опыта. / Собр. соч.: В 10 т. — М., 1961. — Т. 10. — С. 332-369.

17. Индивидуализм // Словарь по этике. — М., 1989. — С. 106-107.

18. Индивидуализм // Философская энциклопедия, т. II, — М., 1962. — С. 260-262.

Г. А. Авксентьева

ІМПРЕСІОНІСТИЧНЕ ОБРАЗОТВОРЕННЯ М. КОЦЮБІНСЬКОГО ТА О. ГОНЧАРА

Література як вид мистецтва є продуктом середовища, і ті катаклізми, які відбуваються у суспільстві, накладають свій відбиток на «мистецтво слова». Не був винятком і початок ХХ століття. Невпевненість, передчуття змін стало поштовхом до нового, модерного світобачення у мистецтві. У цей період художня література ще ближче підходить до людини, ще глибше прагне дослідити її душу, здійснюється перехід, за словами Ю. Кузнецова, «від поезики опису до поезики показу переживання» [1, 161]. Тут і прислужився українським митцям імпресіонізм.

Серед визначальних його рис називають «відтворення особистісних вражень та спостережень, мінливих миттєвих відчуттів та переживань» [2, 309]. Ю. Кузнецов у монографії «Імпресіонізм в українській прозі кінця ХІХ — початку ХХ ст.» розглядає характерні риси імпресіоністи-

чного образу у порівнянні з реалістичним: «Імпресіоністичний образ у плані номінації свідчить про певний суб'єктивний стан; в зображенні превалюють емоції, почуття, враження людини, вираження душевного багатства внутрішнього світу; сугестія активно впливає на почуттєву, ірраціональну сферу людини» [1, с. 59].

Саме передача переживань героя, його емоційного стану через його власне світобачення «тут і зараз» (Ю. Кузнецов називає це явище «активним хронотопом») є визначальними щодо характеристики імпресіоністичного стилю М. Коцюбинського.

Загальновідомим є той факт, що О. Гончар особливо захоплювався творами М. М. Коцюбинського. У своїй першій студентській науковій роботі він ґрунтовно і всебічно досліджує особливості вживання синтаксичних конструкцій у творах класика. Це захоплення виразно простежується у перших літературних спробах письменника, які детально аналізує В. В. Фащенко у статті «Гончар і Коцюбинський». Дослідник зокрема вказував на те, що у новелах О. Гончара, написаних у 1939-1940 рр. («Іван Мостовий», «Подруги», «Пальма», «Нехай живе життя», «Черешні цвітуть»), «є ті або інші «сліди» навчання у М. Коцюбинського: прийоми драматизації, розповіді і ліричного розвитку теми, підтекст і розгортання образу в символ (агави і черешня), принцип відтворення боротьби двох мотивів через опис світовідчужання героя, мовні засоби психологічних характеристик і динамічні пейзажі» [3, 111]. Аналізуючи спільні словесно-художні засоби відтворення пейзажів, В. В. Фащенко наводить безліч схожих тропів, але підкреслює, що образи у повоєнних новелах О. Гончара носять «характер аналогізмів, а не прямого запозичення з творів М. Коцюбинського» [3, 111].

Детально вивчаючи твори М. Коцюбинського, О. Гончар лише у перших своїх спробах наслідує майстра, а у подальшому зразком залишається той нетрадиційний романтично-піднесений струмінь таланту М. Коцюбинського, який прагне якомога глибше проникнути у внутрішній світ своїх героїв, та нова, виражальна, манера образотворення.

Значна більшість пейзажів М. Коцюбинського й О. Гончара є досить-таки суб'єктивними, тому що образ